

Bons condjîs

LI RANTOELE

Limero 106 - esté 2023

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federåcion Walonreye-Brussele

Foto Jean-Pierre Van Overmeire

Mwaise sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaidew responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hète, 19, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.

Pris : 5€ à limero ; abonmint po èn an éndjoli 5€, papî 18 €, les deus 20€, etrindjir 25€ - à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB.

Fotos às bouyotes po rire (Li Blawete et l' Djan Goffart)

Madame,
v's-avez passé
oute dès 50 !

Nonna, c'est
l'tchapê qui
rind pus vî !

Dj'ê dins l'idêye di candjî
d'vwètûre. Ele s'reut bén pou
tcheryî mès lîves èyèt plaques CD!

En walon pa Jean Goffart

Dj' a dins
l' idêye di
candjî
d' vweteure.
Cisse-ciale
sereut bén
po tcheryî
mes lîves
eyet mes
plakes CD!

- Bondjoû, nosse dame ! Sav ki vos avoz passé houte des céncwantes ?
- Nonna ! c' est djusse mi tchapea ki m' rind pus viye !

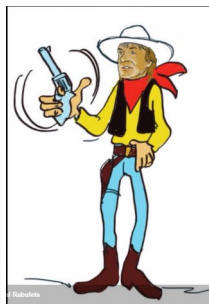

è walon l'Blawète

K'mint as-s' polou
m' fé wiyinme
avou m'souër ?

Dji v's-a
kimahî...

- Kimint m' ass polou fé wiyinme avou m' sour ?
- Dji vs a cmaxhî...
- Mins mi, dji so blonde et leye est brune.
- Oyi, mins c' est l' minme no d' famille.

Avou
l' âdje, on
lait la des
plaeces ki
n' sievnut
pus, eyet
on trouve
des idêyes

En walon pa Jean Goffart

Avou l'âdje, on lént la dès places
qui n' chèv'nut pus èyèt on
trouve dès-idêyes pus ôjîyes!

Mame, mi avou
dji rawåde on
poupâ, èt dj'a
l'idêye d'eune bire
avou eune pizza

Mi p'tite nokète, di
à t' popa d'arèster
sès bièstrêyes èt di
m'aler cwèri dès
frêves à pus-abèye

- Mame, mi avou, dji rawåde on pâpâd, et dj' a l' idêye d' ene bire avou ene pidza !
- Mi ptite nokete, di a t' popa d' arester ses biestreyes et di m' aler cweri des fraijhes à pus abeye.

Ezès condjîs, nos avans
minme del tchôte aiwe...

En walon pa Jean Goffart

Dès nouvèles di mès vacances :

En condjî, nos-avons minme
èl tchaude eûwe ...

Les riscijhaedjes e rfondou mostrèt ki ci-ci aconté ostant les dnêyes di l' accint d' après Lidje (imådjes di pawene) ki do ci d' après Tchålerwè (imådjes di droete). Asteme ! on î repleye telfeys des pus viyès picures di croejhete [traits grammaticaux] k' ezès mwaissès modêyes.

Advins (I)

Coviete (Jean Cayron & Jean-Pierre Van Overmeire)

- Fotofâves (Christian Thirion & Jean Goffart) p. 2
 Meskeyous d' subzides (Lucylin Mahin) p. 3
 Guere d' Oucrinne (diferins anonimes) p. 4
 Vôtaedjes di 2024 (Samuël Dumont) p. 5
 Pûne po Remco (Jean Goffart) p. 6
 Dinez vosse sonk ! (David Blaude) p. 7
 Les kipoutes (Joselyne Mostenne) p. 5 & 7
 Ribouteus et passeus d' âme (Edith Godart) p. 8

Belès-letes

- Timpeesse sol « Rixhea » l' an 429 (Alban Leloup) p. 9-10-11
 Ratournaedje twité (José Schoovaerts) p. 11
 Alzemer (Jacques Desmet) p. 12
 Cwand on est Lidjwès (Delhaxhe / Dierick) p. 12
 (shûte p. 18)

Ratacaedje

Pupont d' subzides !

Li novele a bouxhî come on côp d' fizik ! Li Siervice des Lingaedjes do Payis nos vout spani des subzides po rexhe nosse gazete.

Li rājhon oficire : li scrijhaedje eployî n' est nén « aloyî » [cohérent]. Li rājhon muchieye : les anti-rfondou ont pārmint amoussi [infiltré] les circûts d' decidaedje e l' Kiminālté, et ont tipé evoye tos les cis ki n' pinsént nén come zels.

Elmore l' aveut bén dit

Dedja pol decidaedje do pris odiovizuwel del Kiminālté 2020. Estént e l' bate : les 12 dierins limeros del Rantoele. Ci pordjet la esteut disfindou pa Daniel Droixhe, ki trovéve ki nosse gazete esteut bén tnowe, cāzant di sudjets d' asteure. Mins li scrijhaedje, c' est do rfondou walon. Li poûsance [lobbying] anti-rfondou esteut distchinnêye do vey k' i gn aveut des ecoraedjeus do rfondou ādfoû del soce « Li Rantoele ». Po cmincî, li « commission » aveut decidé di n' nén rmete li pris. Et dis-

mantchî l' djuri. Adon, pont d' anonce ā rindaedje des pris a Brussele li 8 di nôvimbe 2021. Après côp, les 2.500 € ont stî dnés e stoumuligne pol marolyin. Tant mî por zels !

E 2022, les minmès djins avént eto rbouté on pordjet e gāmès scrît e sistinme Thémelin (diferin do sistinme Feller). Divant on tél manke d' acceptance des idêyes d' otru [intolérance], Daniel Droixhe saizixha ene administrācion d' controle. I ratindeut d' esse sotnou pa les rfondeus, mins l' messaedje n' avna nén ās orayes des cis k' on-z a dit. Fāt dire ki les rfondeus sont co tertos dins l' vrai monde di l' ovraedje. Si ont i trinte-shijh meye cayets e trexhe [en ronde dans l'esprit = en préoccupation]. Ça fwait : on priya Daniel di « s' mete a l' ouxh » del comission.

Lucylin Mahin, li 21 di may 2023.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele (rifondou et mwaisse modêye) sont eplaidîs dizo libe licince CC-BY-SA 4.0.

Insi, i pôront esse rimetous sins rujhes sol waibe di tecses « Wikisourd », et rashonnés sol pādje del sicrijheuse u do scrijheu. Avou ça ki, s' i gn a deus modêyes (Feller et rfondou), elle î seront todi eterloyeyes.

Les textes normalisés publiés ici et leurs originaux sont sous licence de libre utilisation CC-BY-SA 4.0. Ainsi, ils pourront être republiés sur le site de textes wallons « Wikisourd », où ils seront élégamment rassemblés par auteur. Les différentes versions éventuelles (Feller / rifondou) y seront interliées, permettant de passer de l'une à l'autre en un seul clic.

Les rcetes po lére li rfondou

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute Ardenne); le suffixe -ea (fr. -eau) se prononce -ia ou -ê; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat) ou îⁿ (La Louvière, Ecaussines); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, où, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et oû à Nivelles, â se prononce au, â ou â selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, oû à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest;

oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

(e)nd(è) (fr « en », partitif) se prononce (è)nn(è) sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd(è) (simplifié en d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêтчèssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1994).

Eternâcionâ

Li guere d' Oucrinne (veyowe di l' ôte bawete)

Li 21 di may, a Hirochima, les set grands foû ritches payis ont dit âmen a tot çou k' Zelinski, li prezidint d' l' Oucrinne, riclaméve. Portant, des ôtes grands payis come l' Inde et l' Braezi, zels, ni fwaiynut nén l' robete di croye [ne jouent pas les beni oui-oui]. Et les waloneus, sobayî ?

Ça fwait ene tchoke ki dji dmande a des waloneus k' i gn a di scrire on papî sol guere d' Oucrinne. C' est des cis ki n' dansèt nén come li muzike djowe. Dj' ô bén k' i nos mosterrént l' cayet veyou pa l' ôte des louketes [*lucarne*]. On nd aveut ddja oyou sawants dins l' Rantoele 101. Mins i n' ont mây volou scrire et siner tot on papî. Ça n' sieve a rén di s' bate disconte des meurs, end alèt i.

Portant, po nosse gazete, ci sereut ouve di gaztaedje al leccion [*journalisme haut de gamme*] ki di dner l' raetchoe [*le crachoir = la parole*] âs cis d' l' ôte des costés. Dji n' vos dirè nén leus nos. Vos sâroz djusse k' i vegnnut purade do monde des sindacalisses. Ou k' c' est des djins foirt aloyîs a l' Amerike nonnrece (adon, des anti-Amerikins). Ou adon, des ortodosses.

Guere di rliidjon ?

Dins l' monde ortodosse, tchaeke egljhe est raloyeye a on pâtriyâtche. Li pus ví, istoricmint, c' est l' ci d' Constantinope. Adon, end a onk e l' Edjipe, mins foiravant, e l' Rûsseye. C' est cisse djin la ki rçût totes les portchesses [*collectes*] des egljhes, et k' est ossu l' grand decideu po les béns-fonds. Cwand on cnoxhe li ritchesse des moustîs ortodosses, on voet k' on rtchait so des afwaires di liârd. Ca : li pâtriyâtche di Moscou, c' est ossu l' « pape » des ortodosses d' Oucrinne.

Dispu l' fén des anêyes 2000, gn aveut ene egljhe oucrinnyinne ki s' aveut dclârêye dislaxheye do pâtriyâtche di Moscou. Mins sins mây aveur les « benediccions » k' i fât. E 2018, li pâtriyâtche di Constantinope ricnoxha l' indepindance des ortodosses

d' Oucrinne. On vout k' les Amerikins âyexhe sitî mete leu ptiit grin d' sé lavola. Ça fwait : pupont d' brokes k' alèt après l' Rûsseye. Did la, l' araedjisté do pâtriyâtche di Moscou. As-teure, ci-ci benixh les sôdârs ki s' vont fé touwer e l' Oucrinne, les loucant come des mârtils. Ene rujhe po les egljhes ortodosses d' avâr ci. Paski pocwè ? A tchaeke messe, les catolikes priyèt pol pape di Rome. Mins les ortodosses del Walonreye sont-st aloyîs â pâtriyâtche d' Moscou. Fât i co priyî po on s'fwait, ki rapinse les djiyadisses (sâf k' i n' promete nén 77 puceles âs mârtils) ?

Guere di lingaedjes ?

Cwand Zelinski arive prezidint e 2018, il oblidje tertos a djâzer oucrinnwès. Mins l' oucrinnwès a stî rfondou li pus lon possible erî do rûsse¹. Insi nosse gaztresse refudjeye, Zahra Aimad (Rantoeles 101, 102 et 104) aveut cmincî ses scoles a Dniepro, e rûsse. Cwand elle ebaga a Kiyev, ele trova l' acsegnmint e-n oucrinnwès.

Oyi, mins les provinces do Levant, zeles, djâzèt avou èn accint brâmint pus près do rûsse ki di l' oucrinnwès oficir, basti so les accints do Coûtchant. Dji nd aveu ddja câzé dins m' roman « Vera » :

Batisse les schoûtéve djâzer. Il aveut todi yeu l' bosse des langues. I vs saveut dire, â-z ôre les djins, ké lingaedje k' i spreçtént, et pâr dí ké coine do payis k' il estént. Gn aveut la, el cawêye, des vraiys Rûsses di Moscou. Des Oucrinnyins do Levant, ki leu djârgon est câzu do rûsse. Des Oucrinnyins do Coûtchant ki djâznut li « vrai » oucrinnwès, foirt erî do rûsse, et ki rsaetche purade do polo-

nès².

Oblidjî les cis do Donbasse a scrire do « polonès », ci n' esteut nén tinde li mwin âs dislaxhiveus [*indépendantistes*] di Louganse et Doniesse. Et scrire avou zels ene lwè d' otogovernance po-z apliker les acoids di Minse.

Et l' guere 2014-2022 ?

Avou èn ôte waloneu, dji louca l' tchinne BMF-tévé. Et-z ôre Pietro Tolstoi, li vice-prezidint del Tchambe di Rûsseye (ki djâze francès sbaranmint bén). Adonpwis, l' ambassadeur di Rûsseye e l' France, Alexander Macogonof. Dj' end aprinda des beles.

Zelinski, e 2018, s' a fwait élere po fé l' pâyé. Portant, lanawaire, i dmandéve li bombe atomike.

Gn a yeu 20.000 moirts dins l' Donbasse di 2014 a 2022, inte di zels 200 pâpâds. Les posses et gazetes di l' Urope coûtchantrece n' ont nén scrît ene roye ladsu. Ci n' esteut nén fok les dislaxhiveus ki touwént, mins eto des batayons ki s' dijhént aiwdirochmint [*clairement*] nazis, come li batayon d' Azov k' esteut edjîstré a Marioupol.

Èn ôte waloneu, ki vneut d' shuve on rapoirtaedje so Arté, m' esplica ki Zelinski, do côp avnou â povwer, aveut stî catchî des miyârdus dins les paradis sins contributions des Carayibes. Waire d' adire avou Porotchenko, dabôrd !

Lucyin Mahin, tot rashonnant des dvizes dispoy 2022, li 22 d' may 2023

1. Ene miete come li ví norwedjin erî do daenwès, ou come li tchuze d' ene sorwalonde dins li rfondaedje do walon.

2. Vera, Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene, 2011, p. 275-277.

Beldjike / Politike

Vôtaedjes di 2024

Å moes d' djun 2024, ns alans awè les eleccions e l' Beldjike. Gn a mwints politikîs ki s' asprestêynut ddja. Inte di yeusses, on-z ertrouve on grand menir d' Anverse.

Dj' ô bén : nosse Bietmé L' Texheu. Bart De Wever, k' on dit, dins lingaedje Vondel.

On l' a oyou dire k' i vleut l' confederalisse u rén. Seulmint deus tchuzes po trinteshijh aloyances possible, c' est wai d' tchoi. Ça ravize èn ultimatom.

Comint fé ?

Alans dj' riprinde les redjons po fé l' confederalisse ? Oudonbén : alans dj' riprinde les cminâltés, e l' plaeece des redjons ? Ewou çk' on va mete Brussele eyet l' kiminâlté tîxhon-câzante ? Alans dj' askepyî deus Beldjikes po on minme drapea : li Flande (Beldjike bijhre) ey el Waloneye (Beldjike nonnrece) ? Alans dj' riprinde l' idêye d' ene Beldjike âs cwate redjons ? Comint amonter tot ça, Menir De Wever ?

Asteure, les intités ont brâmint do povwer. Tolminme, gn a des competinces ki dmeurnut å livea federâ. K' è diss avou, metans, l' ârmêye ? K' è diss avou l' medcene ? Va k' c' est on tchinisse. El medcene est ma-naedjeye pa shijh minisses do livea federâ disk' âzès intités. K' è diss avou les tchmins d' fier ? Et k' è diss avou li Rwè et l' Palâ ?

Ces institucions la (ou ces djins la), leus pordjets d' avni ni shonnnut nèn aconter on possible confederalisse.

Bén dabôrd, li confederalisse, est ç' ene clapante idêye, vraymint ?

Kî sereut d' acoird ?

Adonpwis, fât vir kî çk' est d' acoird avou ça ? On-z a co l' tins dvant ls eleccions. Amon nos vijhéns bijhreces, vla k' c' est li Vlaams Belang k' est prumî dins les ploncaedjes. Yeusses, is volnut l' dislaxhaedje del Flande. Houte di çoula, 53,7 âcint des Flaminds èn volnut nèn vôter po ces-pârtis la, sorlon l' minme ploncaedje.

Enonder l' confederalisse dins ene redjon ewou çk' on vôtant so cwate vout l' dislaxhaedje eyet deus ôtès djins so cwate èn volnut nèn des sfwaits candj-mints, ça va esse gai !

Dins les pârtis walons

Amon nozôtes, li PS est todi dvant tertot. Totfeye, on voet l' PBB (Pârti Bedje do Boutaedje) al deujhinme plaeece. Li PBB, c' est foiravant on pârti comunisse avou on calpén beldjikin.

Les bleus, li MR, sont troejhinmes. Zels eto, come les deus prumîs, i l' sont ni po on confederalisse ni po on dislaxhaedje.

Fât co wangnî...

Al copete do martchî, po les NVA avou l' Impôrtance âs Flaminds [Vlaams Belang] adiercî leu côp, elzî fât co wangnî les eleccions.

Bart De Wever eyet ses soçons vont motoit fé berwete, mins ça, on n' el sait nèn. C' est mo mâlâjhey di predi l' avni. On-z a ddja cnoxhou toplin des crons ploncaedjes. Dj' ô bén des pârtis ki dvént wangnî mins k' ont pierdou ubén l' contrâve.

Herlimes herlames ?

Sovint, c' est des herlimes publiks [scandale] ki djouwnut so les rzultats. Nos vijhéns nonnreces ont bén cnoxhou ça, i gn a shijh ans. C' esteut sol trevén des vôtaedjes po-z elére leu prezidint. Li candidat do pârti d' droete d' adon, François Fillon, aveut stî prindou dins on ramdam politike.

Fât ricnoxhe k' el politike walone, ele dimeure tchampione di ç' pitit djeu la. Cobén d' côp k' des politikîs eyet des politicresses n' ont nèn stî prindous dins des derams ? Tot çoula po fé rmarker k' on n' doet djamây vinde el pexhon tant k' naiveye co dins s' xhiyon.

Cabén ki...

Cabén k' el confederalisse sereut on boun adierçaedje, est ç' çoula ki va amidrer les problinmes flaminds d' ouy ? On-z ôt télcôp des politikîs flaminds canler so l' Waloneye. Inte di nozôtes soeye-t i dit, nosse Menir De Wever n' est nèn l' dierin al canlete.

C' est l' veur, nos n' î estans nèn co, al taeye âs fraijhes, mins ci n' est nèn po ça ki tot est mî amon zelzôtes, savoz. Metans, les rujhes k' i gn a dins l' acsegnmint e l' Flande.

Ene ôte coixhante sipene dins leu pî, c' est l' handele des disfindowès drogues. Li pôrt d' Anverse a divnou on grand botike pol cocayene, li tchedîne [tchène d' In.ne = chanvre d'Inde = Cannabis indica] et tos ces mâhaitis fabricas la.

Samuël Dumont, li 23 d' may 2023.

<== ene « kipoute » (p. 7), c' esteut ene boesse inla, deus metes longue, on mete lâdje et céncwante cintimetes hôte, a pô près.

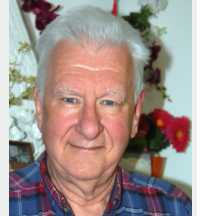

Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (66)

Remco eyet l' toû d' Itåleye 2023

- Mi, l' espôrt ki dj' inme li mî dins tertos, c' est bén l' fotbale.
Mins djusse après, c' est l' velo !

Sacré Louwis va !

Cominçmint do moes d' may, i steut bén décidé di waitî totes les etapes do toû d' Itåleye.

El « Giro », décidé pa l' gazete itålyinne « *Gazzetta della sport* » e 1909, fwait pârteye des troes grands toûs avou l' ci d' France eyet l' ci d' Espagne (li « *Vuelta* »).

Ké toû po Evenepoel ?

Remco Evenepoel, no tchampion bedje, aveut wangnî s' prumî grand toû l' anêye passêye avou l' toû d' Espagne, leyant la on manke di 44 ans po les Bedjes.

Sacwants sopoirteus croyént k' i dalève cori el toû di France. Mins ès directeur espôrtif, Patrick Lefèvre, trovêve k' i n' faleut nén broûler trop rade les etapes. Ça fwait, po 2023, i decida d' el fé cori el toû d' Itåleye.

Atacans, mes efants !

El coreu eyet tote l' ekipe estént fén presses po-z ataker el couÛsse di troes samwinnes.

Eyet come di djusse, el favori d' tertos wangnive el prumire etape – k' esteut on conte-limonte – avou 43 sgonde d' avance so l' ôte favori, l' Eslovinne Primož Roglič.

Eto, do minme còp, Remco vneut di mete el rôze mayot dissu ses spales.

C' esteut bén evoye po

l' tchampion di no payis.

El deujhinme etape ès passa sins pont d' traeyin. Come càzumint preveyou pa les conoxheus, faleut leyî rtchaire el pression po Remco. Dj' ô bén : leyî l' rôze frake a ene sakî d' ôte.

C' est çoula ki s' a passé so l' troejhinme etape avou l' « prijhe di povwer » do Norvedjin Andreas Leknessund.

Tcheyaedjes

Deus djoûs pus târd, dissu l' cénkinme etape, Evenepoel a tcheut deus còps dissu les voyes trimpêyes di Campaneye.

El prumî còp, c' esteut a câze d' on tchén leyî la pa s' prôpietaire.

El deujhinme còp, el coreu a ridé dissu on passaedje às pîtons.

Nosse Remco, tot dgreté a s' gâtche espale

Eyet dire k' èç djoû la, c' esteut ene etape ou çki les coreus èn si dvént nén trecassî pusk' i gn aveut pont d' mâlâjhminces dissu les 171 kilometes inte Atripalda eyet Saleme.

Po l' pitite istwere, l' Inglès Marc Cavendish a eto tcheut. Mins lu, c' esteut dins l' ebaedje do sprine finâ.

Èç djoû la, gn a on deuzinme coreu (Alletti, après Clément Russo) ki dva leyî la l' ploton po rājhon d' Covite.

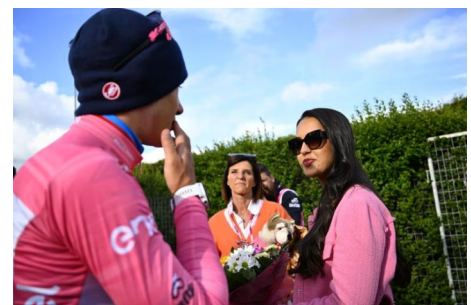
Dotances

El dimegne, c' esteut l' conte el monte di 35 kilometes di Savignano a Cesena. I gn aveut pont d' bosses mins bén do vint eyet del plouve. Evenepoel pârta trop foirt à cominçmint, eyet diveur erlever l' pî po fini. El coreu wangnive djusse avou ene sigonde d' avance so l' Walès Gerain Thomas ki divna deujhinme a 45 sigondes à djenerâ. Roglic, lu, esteut 47 sigondes padrî. Brāmint trop waire d' avance po on prumî coreu d' conte-el-monte come Remco. Insidon, radjouté a l' arivêye do djoû di dvant, les especialisses ès dimandént cwè.

El teribe novele

El teribe novele a tcheut sacwantès eures après, adon k' el coreu vineut d' fé on tesse. I steut pôzitif à Covite. Nén k' il aveut des sintomes. Mins l' ekipe aveut yeu l' dâr di fé des controles inte yeusses. Il inmént mî insi, minme si l' ciclisse, c' est l' espôrt el pus testé di tertos.

Dins l' boesse às imådjes, les djins ont veyou el feme da Remco ki lyi a fwait rmarker k' il aveut on boton d' five.

El coreu lyi a respondou « k' i dalève tchaire malåde ».

Come di djusse.

Les Lotto Soudal estént tot peneus. L' ekipe pierdeut ès chef.

Jean Goffart, li 21 di fevrî 2023

Medcene

Diner s' sonk

Cwand les djins mi dimandèt « c' est cwè vos pasmints d' tins ? », dj' elzî respond copadecô ki dj' inme Bén di dner mi sonk al Rodje Croes.

Oufti, vla ene sacwè d' drole, dijhèt i tot m' loucant avou des ouys come des sârletes. Taiss ki c' est ene sacwè ki les djins n' î sont waire adûs, wai, nouv còps so dijh.

Gn a des condicions

Dj' a les pinses ki sacwants dinrènt voltî leu sonk, mins i n' si savèt decider a cåze k' i dârnijèt – u kécfeye flâwi – a schipe veyèt i ene gote di leu sonk.

Li parfonde râjhon est motoit a rcweri do tins k' il estént co efants, savoz. Motoit s' ratuzèt i, divintrinmint, l' aweye del blanc-mousseye vinowe po ls eplocter disconte do tetanosse u del kéntosse. Dandj-reus k' i n' si savèt dismacraler di ç' viye sogne la.

End a eto beacôp ki vôrènt Bén dner, ây. Mins – c' est damadje – i n' respectèt nén les condicions. Ca li prumî d' tot, c' est di n' nén mète si prôpe santé e dandjî. Adonpwis, èn nén enindjî ene sakî avou ene mannète minêye. Aprume les cenes k' on hape cwand on-z onore Venusse divant Djunon, dabôrd. Schâynete et platki-zak, ass on novea galant u ene novele mayon ? Bardaf, ti ra-wâdrès co ene ene miète. Ca

fwait k' i t' fâre responde a toplin des kesses ene miète disrindjantes. Boutans : « avoz rôbalé foû-payis ? » ; « kès mehins avoz yeu avou vosse santé ? ». Mins aprume et surtout por zels waitî kî k' t'as coûtchî avou lu ou avou leye.

Sonk ? Plasma ? Plaketes ?

Avnou l'avâ, dins on metou « cinte di dnaedje » [*centre de prélèvement*], ti pous, ây, diner do sonk. Mins ossu ti plasma ou tes plaketes.

Pol sonk, c' est mo simpe, wai : ene aweye e bresse, vint minutes, diss, et hop, vocial l' afwaire.

Tant k' å plasma ey ås plaketes, i fwait pus målâjhey d' è dner, voess.

Prindans l' cas do plasma. Gn a ene sôre di grosse éndjole ki va tûtler t' sonk come on picron. Adonpwis, el cahossî dins ene sôre di scrameuse å laecea. Siya ! avou l' minme idêye di schâyî l' boure do laecea. Bawitch : douvént k' les djins ni pôrènt nén bistoker leu « rodje ôr », dabôrd ki les gades et les vatches nos dnèt Bén leu blanc, zeles ! Sâf ki, cial, li tourbene, po cminci, endè rsaetche evoye on

djaenâsse likide. C' est on concintré di rodjès globules, k' i t' ritçhokèt divins tes voennes. On còp ciste opérâcion la tote fwaite, ribardaf ! l' éndjole ratake si ptit djeu. Après cénk, shijh còps, elle âre rimpli a hope ene taxhlete di 700 ml.

Les plaketes, zeles, c'est câzu tot fén parey. Djusse on truk : on t' poujhe kékès aglumiantès celules.

Po les plaketes, ti sonk, tel pous dner tos les troes moes. Tant k' å plasma, t' î pous aler ene feye li moes. Et pâr tos les cwénze djoûs po ene pitite termene. Pu, on t' lai e pâye.

Al môde d'on modeu [trayeur] ki miloute ses midonès dneuses, ces blanc-moussîs la ti sognèt et rassognî ås féns k' t' âyes hâsse d' î raler sovint. Après troes modaedjes di plasma, ene plaèce di cinema. Drola aboere a rdoxhe et totes les biscûtes ki t' vous. Avou ça, kimint co tchicter ? Dâre t' î sol pî sol tchamp !

Î aler tenawete, minme si, c' est pô d' tchoi, c' est tolminme ene manire di rinde siervice a des djins k' end ont foirt dandjî, paret.

David Blaude li 11 di may 2023

Les « kipoutes »

----- Istwere

Dji câzéve avou on camaeråde del guere di 40 et di çki s' a passé do costé d' Yon [*On-Jemelle*].

- Sepoz Bén çou k' c' est ene « kipoute » ? » ditst i. « Nonna » di dj'. C' est surmint rûsse, ça ! « Bén dji m' vos l' va spliker, dabôrd » respond Morice, li dit camaeråde, e riyant plin s' bâbe.

Ça s' a passé, å moumint d' l' « Ofinsive von Rundstedt » e moes d' decimbe 1944.

A Yon, les Amerikins estént so l' grande plinne do Djerni [*Gerny*] et les Almands dins les bwès d' Nassogne, djusse a l' adroet d' zels. I bouxhént onk dissu l' ôte come des araedjîs.

Po l' amonucionaedje des artiyeus, les Amerikins avént cossemé des grandès boesses

d' acî tot do long des voyes. Elle estént rimpleyes di municions. Les djins do viyadje les avént lomé les « kipoutes ».

Après l' guere, les « kipoutes », vudeyes pa les sôdârs, on stî tapêyes la, å boird des voyes. Les djins les ont ramassé et ndè fé des boesteas po les usteyes do corti. Les kipoutes estant dresseyes, leus covietes ont divnou des ouxhs.

Mais i m' vos fât co dire pocwè k' les djins do viyaedje les avént lomé les « kipoutes ». Ele vinént d' Amerike ey elle estént rimpleyes di municions. Adon, so l' coviete, l' ârmêye av sicrît : « *keep out* » (nén aduzer) ! Çou ki fourit rlî a môde walone : « kipoute »

Joselyne Mostenne, li 19 di decimbe 2022.

Doûcès croyances u syince foû-naturele ?

Ribouteus et passeus d' âme

Ôz ddja etindou câzer d' ça, sabaye, vozôtes ? Philippe Carroza, on gaztî a l' Avni - k' a ossu brâmint d' l' agrè pol walon - vént d' fé rexhe si troejhinme live sol sudjet.

Il a parexhou e moes d' nôvimbe 2022 às edicions Weyrich. El fât lére !

Rén k' a Libin

A Libin, nosse viyaedje, Françoise Georges et s' valet Valentin pratikèt ci talint la di rbouteus. Mariye-Rôze Keller ossu. C' est leu cuzene.

Françoise riçût e s' mājhon. Les djins î corèt po des broûleures, des mâs d' dint, des douleur às djambes, às pîs, des mâs d' vinte...

C' est ene foice ki s' coir a, do magnetisse sapinse a leye.

Elle a d' l' ovraedje toltins. Ele fwait ossu do « reyki ». Ça vout dire k' ele ridispåd [redistribue] vos « foices » dins vosse coir por vos esse bén !

Placebo ou nén ? Fât sayî...

C' est 50 uros po l' reyki. Li restant, c' est po rén do tot !

Passeu d' âmes

Si valet si lome Valintén. Il a 22 anêyes. On foirt valet. Si don, c' est « passeu d' âme ». On pô come on spirite, sondje dju. Ca i voet des moirts, des esprits, ki sont etur deus mondes. Et i saye di les fé passer do bon costé. Do costé del loumire !

Lu, Valintén dabôrd, riçût ossu mins i s' rind eto e vosse mājhon po 50 uros (costindjes di s' displaeçmint).

Et ça rote ! Les djins î corèt tertos. Fât î croere bén seur !

Cayets pierdous

Mariye-Rôze Keller, leye, ri-trouve ossu des cayets pierdous. Po ça, ele prind on pindule.

On lyi doet dire eyu k' ça esteut divant d' esse pierdou. Ele prind ene mape (cwâte di djeyografeye) et fé aler s' pindule. Ele s' arestêye sol plaeece k' el sacwè k' on cwirt après

s' î trouve.

Si ele n' a pont d' mape dizo l' mwin, elle è dessene ene brouxhirmint [grossièrement], et fé aler s' pindule dissu.

Ci n' est nén des couyesberdouyes ! Elle a tnou l' magazin Spâr des anêyes à long. Il ont stî volés set côps. Tchaeke côp, elle a mostré às djindâres eyu çki l' marchandijhe esteut. Et les voleus ossu.

Ça n' va nén si les hapeus [voleurs] sont-st evoye foirt lon avou l' marchandijhe. Sol cwâte del Beldjike tote etire, li pindule ni va nén.

Priyires

E djhant des priyires, ele prind l' douleur des djins et i n' ont pus mâ ! Elle a rçû ces priyires la d' on cinsî k' esteut rbouteu. Si c' est les cingues [zona], ele rissint ene broûleure e s' pea. Si c' est on mâ d' dint, elle atrape leye-minme on ptit sfwait mâ. Si c' est ene siyatike, ele kimince a xhalter.

Leye-minme est foirt catolike. Les djins ki lyi telefonèt, ele sint bén s' i gn a des cis ki n' î creyèt nén. Mins ki sont hairyîs [sollicités] pa leu feme u leu-z ome. Adon, i fwait mālājhey di fé passer l' soladjmint. C' est come si l' telefoneu ni lyi vôreut nén leyî apicî s' mâ.

Adon, avou ces « mâcreyants » la [personne non réceptives], çou ki va co l' mî, c' est cwand on fwait les priyires sins k' i l' sâyexhe [à leur insu]. Come di djuste, i n' vos vénront nén dire ki ça lzî va mî. Mins Mariye-Rôze, leye, li sint bén e s' coir. Et s' i gn a ene djin « k' î croet » a costé del cene k' est so dotance [incrédule], ele lyi telefonrè motoit po dire ki té djoû a télé eure, li malåde s' a sintou mî.

Mariye-Rôze n' acceptêye pont d' rimerciymint « fizike ». Minme si on lyi apoite ene boesse di praniles, ele li rdene a ene ôte djin.

Po clôre li cayet

Fât fé brâmint des foices [efforts] po croere a ces djins la ! Aprume po les cis k' ont stî lontins a scole. Come nosse soçon L.M. del copinreye di Libin, la k' on djâzéve des mirâkes di Loude [Lourdes]. « Cwand dj' è voerè onk ki mousse dins l' grand bassén avou ene viye tcherete di stroupyî [chaise roulante], et k' il è rexhe avou des noveas pneus, adon, dj' î croerè ! »

I m' shonne k' i nos fât waitî l' ovraedje des rbouteus come ene « ôte sôre di medcene ». On pô sbarante, bén seur. Mins tuzez ki vost esprit est pattavâ vosse coir. Et lu (vost esprit), nouk ni sait co l' fén mot di comint çk' i travaye.

Dji vs conseye don d' aler atchter l' live divant k' i n' soeye sipoujhî. Ca i s' vind come des ptits pwins.

Mins dji di ça et dji n' di rén.

Edith Godart, li 22 d' fevrî 2023, avou des rawetes poujheyes direk dins l' live et dâs berdelaedjes e l' copinreye di Libin li 28 d' avri 2023

Li Rantoele às belès-letes

Limeró 61 (rawete al Rantoele l° 106 di l' esté 2023)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djustice et vrayi temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24).

Di l' ôle so l' aiwe

So l' Mer do Nôr, li 30 di setimbe l' an 429

— Dispiertez vos abeye, don, nosse fré : gn a l' timpesse ki shofele âdfoû ! ».

Dissu l' bankeå [siège, cabine du timonier], Djermwin d' Ôtsiodôre, co tot essocté, aveut a schipe oyous l' vwès grâve di s' vî soçon Leu d' Ogustobone. Cwand Djermwin drova ses ouys, i veyâ ådzeu d' lu li cwâré vizaedje da Leu. Et-z adouyî, so s' timpli, ene voenne ki bateut l' berloke.

Arâyî a s' prandjîre sins sondjes, Djermwin si sinta tot drole cwand ses sinses si rewoeyît tertos eshonne. Il oya les omes ki winkiént, les coirdaedjes ki s' tindént et s' hotchî [se rompre], et l' bwès ki croxhive come presse a sketer. So s' droete, n a ene axhlete ki vna djus. Tot çk' i gn aveut dsu - henas et cassons et totès tchinistreyes - tcheya sol l' plantchî. Mins l' brut do spiyaedje fourit stofé pal timpesse.

El bijhe aveut haetchî l' ouxh do bankeå. Ci-ci s' peta grand â lådje, ni tnant pus k' pa ene pindeure. Li froedeur et l' crouweur del mer abrokît totenoncô e l' cabene. Djermwin sinta l' brouyene [bruine] enaiwer ses peumons come s' il âreut yeu stî al pléte do batea [proue]. Alez, nén ene sigonde a piede ! L' eveke gâlwès s' aspoya so ses cotirons [coudes] po s' erlever. Et, mâgré s' dârnea [vertige], shuve si camaeråde so l' pont.

El cir âdzeu del Bella Antonia esteut pus noer ki warsele. Li Corbita n' shuveut nén les stoeles. Tchance eto, ca l' vôsse do cir parexheut vude. On n' esteut co k' al ûtinme eure del djournêye, mins l' cir s' aveut anoeri di mastinantès nûlêyes. Des hôtes wagues, âzès schârdéyès cresses, vinént zingler l' coke do batea. Elle avizént aveur sourdou do trefond del

mer, si télmint k' elle avént del foice. Houte di çoula, i shofléve ene plouve pus sbijhante k' el nive di djanvî. Ele trawéve les mousmints et rafroedi vo tchâ.

Portant, el voyaedje del Corbita aveut bén cmincî. Li batea aveut cwité Djuliobone e l' Gâle po wangnî l' iye di Burtaegne. À cmince, i fourit poirté pa ene coeye mer, erschandi d' on bea solea et tchessî pa des ledjirs vints. Insidon, il aveut wangnî sins aroke el plinne mer, la k' el payizaedje est l' minme tocosté. Mins kékès eures a poenne divant d' ariver, i n' aveut falou k' ene barbôjhe po l' tins s' brouyî.

— Comint est ç' arivé ? dmanda-t i Djermwin, ki s' aveut recahouté po fé s' niket cwand l' cir n' esteut nén co foirt tcherdjî.

I dvént djâzer hôt et foirt, avou des coûtès frâzes, po s' fé-z etinde. Et fé des grandès djesses avou leus bresses.

— Totenoncô ! responda-t i Leu. El captinne ni l' a nén veyou vni. (I schoya s' tiesse d' ene air reyusse.) Mây veyou ene timpesse si lever ossu rade.

Djermwin poirta s' mwin - plinne di dureurs - a s' front. I rafronça ses sorcis.

— Et l' vârlet ? dmanda-t i, tot djâzant di l' apurdisse ki lyi sierveut d' penleu dispu l' kimince di s' dierinne mission.

Leu lyi mostra do doet li grand mastea, k' on-z aveut rmonté s' vwele al hape po k' el bijhe ni brocaxhe pus ddins. Insi rmetou, on-z âreut dit ene croejhe k' on-z âreut yeu dispindou s' codâné.

Li scalot k' il avént dit, c' esteut on pitit tchetiveus [malingre] valet avou on rrolé nez. I s' tineut a stok do mastea [mât], tot s' î agritchtant come i pleut. Il esteut aguintchî d' ene minâve rôbe et d' ene bachlike. Ses clairs ouys estént

come deus lantienes loumant d' ewarâcion.

Djermwin schoya s' tiesse. Les apurdisses estént pus coriants do tins passé, sondja-t i. N' ont i pupont d' fiyate à Bon Diu ?

Les maclots, des mitans d' petrons ki n' avént mây co aduzé ene rame ene anêye pus timpe, estént pâr efoufyîs. Les omes trimpés disca l' oxh alént et vni del pléte à cou do batea, di babôrd a tribôrd, tot shuvant l' hossaedje [roulis]. Onk di zels bouta l' idêye di taper les troes voyaedjeus a l' aiwe po sayî d' aledji l' batea. Mins l' captinne, on rodjet veteran, ni vla nén etinde des pareyès galguizoudes. I maca ene boufe al djaive di l' afronté, ki manca d' tchaire. Il ârént polou fote a l' aiwe li gros martchand d' vén d' Faliene, sins mâ sins rujhe. Mins po onk des ôtes voyaedjeus, èn ome d' eglijhe, n' aveut nou marén k' âreut oizou djonde on poy di s' bâbe, peu d' awè des contes a rinde... sol Tere come e Cir.

Li scalot s' aveut don aclapé à mastea come on tiket sol panse d' ene vatche. I s' loméve Satoûne. Asteure, il esteut ki s' dimandéve s' i s' diveut rezoude a mori. Awè sorviké catoize ans sins mây voler l' cou-z à hôt, tot ça po mori biesmint e l' mer ! Pocwè aveut i falou k' el Burtaegne fouxhe en iye, ene plaece k' on n' poleut wangnî k' e berlondjant sol dos des wagues ? Mins, si c' esteut l' volté do Seigneur, i n' aveut k' a baxhî s' tiesse. Tot conté tot rabatou, i n' esteut djamây k' on pôve pitit cler. Âré ses parints et l' Bon Diu, gn aveut nouk ki tneut vârmint a lu. Mins k' end advénrè-t i del mission — ou purade **des** missions, ene oficire et l' ôte sicrete — si les evekes si fjhént haper pâzès flots ? Kî çki vincreut l' erezeye ? Kî çki rtrouvreut les oxhmints pierdous ? Pu, Satoûne si rmimbra on passaedje di l' evandjîle sint Matî, wice k' el Seigneur fijheut roter l' apoisse Pire so ene mer distchinnêye. Putete k' i n' mourrént nén tertos, après tot ! Ça fwait ki l' vârlèt s' sinta honteus d' awè yeu sogne di mori. « Pocwè ass yeu peu, ome di wai d' fwè k' t' es ? » si siermona-t i.

Djermwin et Leu n' end avént ddja d' keure, di l' ekipaedje k' assotixheut. Ni do djonne voyaedjeu ki transixheut. Sins trop aconter les crînaedjes del coke, i s' metît a djnos al pléte di batea. La, i

rwaitît droet dvant zels come s' i sayrént d' disfiyî l' timpe leye-minme. Leus grands manteas s' alourdixhént so l' plouve. Li demoné hossaedje les âreut dvou fé bascouler, mins c' esteut come s' i n' estént nén disraecinâves. Come si les rôletes di leus djnos ârént yeu stî clawêyes après l' plantchî.

Il estént la a priyî tot bas. Avou leus vizaedjes di croufiers [de fonte = impassible], onk ki n' les âreut nén veu respirer les âreut polou prinde po des posteures.

El timpe ni montéve pus, mins ele ni s' apâjhive nén nerén. Foû pacyince, Djermwin schoya s' tiesse. Pusk' el priyire tote seule n' aléve nén, i lyi fâleut trover on rméde ki fouxhe ossu materiel ki spiritouwel. Adon, i s' rimimbra « L' istwere naturele », ene ouve da Pline li Vî k' il aveut studyî di s' djonne tins. Et i lyi aspita ene idêye. I s' erleva po-z aler vey li responsâve del tchedje di martchandeyes ki l' batea tcheryive. Et lyi dmander franc come on tigneus :

— Ass di l' ôle dins t' cale, kécfeye ?

L' ome ni comprinda nén pocwè çk' on lyi dmandéve çoula. Mins i n' oiza tchakiner. I fjha sene k' oyi. Emey tos les cayets k' el batea tcheryive, i gn aveut pâr ene dijhinne di gros baris d' ôle d' olive.

— Foirt bén. K' on ns apoite cwate ou shijh baris, et les pinde des deus costés del pléte. Adonpwis, les ctrawer !

— Oyi mins, mes calandes vont...

— A ! pa l' bâbe da sint Pire, roveye tes calandes et fwai çou ki dj' di ! Dandjreus k' i t' plaireut bén d' sorvikier ?

Come di djusse, l' ome aveut ptchî di n' nén mori totshûte. Come el captinne esteut del minme advize, el responsâve del tchedje ordona k' on shuvaxhe di tote foice les instruccions da Djermwin. Les maréns, disgostés, erwaitént l' ôle egoliner dins l' saléye aiwe. Si ç' âreut yeu stî del biesse ôle di balinne, k' on ndè mindje pont, et k' on ndè trouve a schoupe-schovêyes, passans ! Mins po l' côp, c' esteut d' l' ôle d' olive del meyeuse sôre, directumint atcherieye del Betike.

À risse di tchaire e l' aiwe, Djerwmin s' aprepiya del foû-wåde [garde-fou, parapet] et stinde ses mwins dizeu les baris po les beni. Pu, tot adjâzant on tolu

k' i n' aveut k' lu ki pleut vey, i s' meta a boerler d' ene air emâvlêye :

— Come l' a scrît Ezayî, fayé demon, si t' end as so les sierveus do Cir, t' el payrès roetabale ! El Signeur ti macrè avou si efilante espêye, mâssî Leviyatan, lâche sierpint ! I t' touwrè, twè k' ecrâxhe li mer avou t' mwais shofla !

Tot inflé d' araedje, li vint hinéve à vizaedje di l' eveke des gotletes di saléye aiwe k' el hagnént come des awayes. Si planket dimoréve todi a djnos, sins mouvter. Termetant, les ôtes, pâr sitrindous, s' agritchént come i plént, peu k' l' oraedje n' els epoite.

Djermwin arinna brouxhirmint les maréns :

— Ni dmomez nén coes, nodidom ! Recitez avou mi l' priyire ki no Signeur nos a-st acsegnî !

Tertos aschoûtît et cmincî a priyî. On-oyeut leus behotantès vwès repeter les « Vos, nosse Pere k' est la-hôt... », shuvous des dijh dji-vs-salowe-Mareye.

Fwait a mzeure ki les priyires si disgurnént, l' ôle disgolinéve djus dins l' mer. L' aiwe divneut glumiante. Pitchote a midjote, c' est come si l' ôtan [autan, vent marin] ridéve sol brixhlante sitindêye. Les rôlants [vagues déferlantes] flâwixhént.

El plouve eto, ki n' dinéve pus si felmint. Avou l' fén do shoflaedje, ele ritouméve a grossès gotes, droet djus des nûlêyes. Ci n' esteut pus ki l' cawe del waléye. Li timpesse esteut houte. Lahôt, les nûlêyes si schâyént come des bedots ki s' sipâdnut so ene waide. Li mer esteut co tote schoumiante [écumante], mins sins pus nole grosse wague. Li toele di l' aiwe montéve co et dischinde, mins sins si rtourner. Totafwait aveut ridivnou pâjhûle, on djournâ lådje [1/4 d'ha] di tchaeke costé do batea.

Alban Leloup, ratournant si prôpe roman « Germain : par ce cri, tu vaincras », li 10 di djanvî 2023.

Les twites da Djâzewal

Dispu des razanêyes, nosse mwaisse dessineu, Djozé Schoovaerts eplaide des powinmes sol Rantoele di soçnaedje « Twitter » so on dessén d' fond da lu. C' est des ratournaedjes di grands powetes k' ont scrît ou esse rimetous e francès. Vo ndè la onk, riscrît libmint e rfondou.

COMINT FIYÈZ-VOS ?

A l'après d'Rodjé Malvezi

Comint fiyèz vos, à l'pikète do djoû,
À l'mwârt dèl chîje, agatlêye di vos vièrtus,
Po îesse si bèle, au mitan d'vos dintèles do djoû...
Dijèz-m'!... Comint fiyèz vos...

Èt m'bistoker do sorîre à m'satchî dès lârmes,
Ki m'a fêt catchî après vos foû dès pîsintes
Sins polu, on djoû, è n'd'aler foû d'vos chârmes ?
Direz-m'... Comint fiyèz vos...

Po ki d'jeûche invîye di vos, au pont do nin ritoûr,
Moussiye come ène rin.ne obin tot simplumint botêye
D'on nuwâdje di sintbon, d'vwêlé o co di vloûr...
Dijèz-m'... Comint fiyèz-vos....

Vos m'assatchèz, v's'èstèz mi drogûe, mi pwèzon !
Binamêye sorçire di mès tièstus sondjes,
Mi av'nîr d'asteûre, m'foliye, m'prijon !
Dijèz-m'... Comint fiyèz-vos...

Djî seû vosse ètchin.né, vosse vârlèt, vost' esclave,
Ki, ddins s'vîye d'maleûr, èst binauje come rwè,
Rin n'va mâiy polu disloyî l'cwade à s'djambe, rif-raf,
Comint fiyèz-vos ?... Alèz don ! Dijèz-l'mi !....

Comint fjhoz ?

Kimint fjhoz, al pikete do djoû / Al moirt del shijhe, agadlêye di vos viertus / Po esse si bele, à mitan d' vos dinteles ? / Dijhoz mu ! Kimint fjhoz ?

Et m' bistoker d' on sorire a m' saetchî des lâmes, / Ki m' a fwait cachî après vos foû des pî-sintes, / Sins mây èm saveur houwer foû d' vos laeces ? / Dijhoz m' ! Kimint fjhoz bén...

...Po k' dj' âye tant hâsse di vos, et sins sepi douvént, / Ki vs fouxhoxhe mousseye come ene rinne, ou tot biesmint botêye / D' ene taeye, d' on caraco, ki hinèt vosse sint-bon... / Dijhoz m' lu ! Comint fjhoz ?

Vos m' assaetchîz, m' etourpiner, m' emacraler, / Vos, binamêye sorcire di mes tiestous sondjes, / Vos, mi avni d' asteure, mi sotreye, èm prijhon... / Dijhoz m' ! Kimint fjhoz

...Por mi esse etchinné, vosse vârlèt, vost esclâve / Ki, dins s' pôve vicâreye, est binâjhe come on rwè / Mâgré k' rén n' sâre mây disloyî l' coide a s' djambe... / Comint av fwait ? Alez djans ! Dijhoz mel !

Alzemer

Ni mi dmande pus di m' sovni,
Ni saye nén di m' fé comprinde,
Lai m' mi rpoizer.

Mosteure ki t' es-st avou mi,
Dene mu on ptit betch e m'-n hanete,
Prind mes mwins dins les tinnés.

Dji so regrigneye, rascrauwyêye et fotowe,
Tot çki dj' sai co,
C' est k' dj' a dandjî d' twè.

Prind pacyince avou mi,
Ni djeure nén, ni hawe nén, ni tchoûle nén,
C' est nén di m' fâte, dji n' è pou rén.

Minme si dj' saye di m' sovni,
Dji n' î arive pus,
Mins dj' a todi dandjî d' twè.

Dj' a pierdou tot çki dj' aveu d' mia,
Ashî tu a costé d' mi,
Et voe m' voltî disca m' waxhea.

Dji l' a todi cnoxhou,
Corant patocosté, po bouter,
Elle a télmint dné,
Elle a télmint tuzé,
K' i n a ene plôke k' a tchait dsur leye.

Sârèss co bén viker sins leye ?
Minme s' elle est evoye,
Ele serè todi dins t' tiesse
Ele serè todi dins t' cour.

Elle est todi padvant tes ouys
Elle est binâjhe dins si stoelî,
I t' fâreut bén des penas,
Po-z aler vey vaila,
Po sayî comprinde çou k' elle a !

Jacques Desmet,
nén eplaidî ; boket
e-n etir so
Wikisourd

Câzaedje : Guy Dirick, ratournant Nathalie
Delhaxhe (k' el tchante e walon ey e
francès) ; muzike : Franck Philippe ; Sitroete
plake « singuele », 2022

Cwand on-z est Lidjwès

I. On tchante voltî Noû York, Paris, Rome
ou Marseye / Awè seur, c' est plaijnant,
mins Lidje ossu est bele. / L' idêye m' a
vnou di scrire sol veye k' est tote mi tere /
Po fé pârt di sovnis, / Di mes gosses et
d' mes rperes. / On sait k' a Paris, il ont leu
Tour Efel / A Noû York, l' East-River, des
bildignes sins pareys. / E noste avnante
cité, nos avans tot ôte tchoi. / C' est nost
âme k' on-z a grande, cwand c' est k' on-z
est Lidjwès.

II. Lon d' esse ene lådje rivire, c' est nosse
mouze ki boirdêye / Li bate tos les
dimegnes, às dvanteures bén rimpleyes, /
Assaetchante a sohait, li radjoû, c' est
certin / Di martchands di totes sôres ki
vnèt pa tos les tins. / Hintche erive, la tot
près, on trouve l' adresse sol cai / Da
« Lequet » kinoxhou po ses fameus bolets.

III. On ecoraedje les Rodjes tot bevant ene
boune pinte / Pu, c' est les crâssès crakes
k' ahuzèt sins rastrinte. / Et poy, gote ou
peket, k' on l' alome come on vout / Blanc
ou avou des couleurs, c' est s' fiesse à
cwénze d' awousse. / Vo nos la e cortedje,
riyant avou Tchantchès, tchoûlant a
l' etermint do pôve Matî l' Oxhea. / E noste
avnante cité, c' est nosse cour k' est li
rwè. / C' est nost âme k' on-z a grande, c'
est k' on-z est Lidjwès. / E noste rozlante
cité,...

IV. Lidje disfûle ses rouwales cwand lahôt
des cotjheas, / Des meye tchandeles
blamèt tot do long d' leus pazeas. / E moes
d' octôbe, c' est l' fôre k' assaetche pitits
et grands. / Odeurs tote kimaxheyés,
sâcisses, fritches et lacmans / Inte les rires
et les bruts, les loumires ki blawtèt, / C' est
manedjes et tchvâs d' bwès ki, sins ahote,
tournèt.

VI. Les Guiymins sont rparés - merci
Calatrava. / On inme u on n' inme nén ;
nosse gâre est todi la. / Nin lon, s' dressant
firmint, i n a l' tour des finances / Tote e
rondeurs, c' est leye k' administrêye les
çanses. / Awè, Lidje s' ebelixh, portant ci
n' est nén tot. / Pormoennez vs, mes
amisses, a pî ou a velo / E noste avnante
cité,...

Fåve do vî vî tins

Li leu et l' gade di Dâvdisse

Nosse gade, lomêye Blankete, dimoréve a Dâvdisse. C' esteut ene binamêye gade às coines bén plantêyes, às ouys rilujhants d' bouneûr et al blanke cote come ene prumire nive. Mins, si djondant vijhén, c' esteut on vî mannet leu.

C' esteut l' pus binamêye mins ossu l' pus dismefiyante des gades, di sovance di gadlî. Ca ele tuzéve todî às smonces di s' viye mame, evoye dispoij l' an passé. Ça fwait k' ele sepeut loukî a s' sogne : a poenne rintrêye à stâve, ele ni rovyive mây do serer l' ouxh et d' el bén astoker avou ene broke.

Blankete aveut tot po-z esse ureuse. On stâve la k' on l' leyive sins loyén. Et on grand paxhi, avou ene hôte hâye to-tâtou, ou çk' elle aléve paxhe sins piket. Mins mâgré tot, ele n' esteut nén binâjhe.

Dispoij des samwinnes et des rassamwinnes, li diâle del curiozité nel leyive nén trankile. Elle aveut l' misse di voyaedjî ! Oyi, voyaedjî. A-z aveur sogne di tot et tot l' tins, on n' aprind rén et s' fé passer po ene biesse.

On djoû al clôse nute, li dierin andjilusse souné, li leu esteut co ki tournéve divant li stâve. Po copiner, djheut i. Nosse Blankete, sins dismefiyance, lyi djha pal craeye di l' ouxh :

- Alez rzè, vos, leu ! Dimwin, dji demare tot timpe po l' marchî d' Welin. Dj' a dandjî di m' ri-poizer.

- Ça tome bén, respond-t i l' leu. Ça fwait des moes ki dj' î doe aler ossu. Seulmint, li voye est londjinne ådla. Ça sereut mî di fé l' voye eshonne tot copinant. Dji vs mosterrè çou k' vos n' avoz mây veyou.

- Bén ! Pocwè nén ?

Come di djusse, nosse gade ni s' a sepou edoirmi ci nute la. Tot çoula tournéve et s' eco-

meler dins s' pitite tiesse. Tre-vâtchî les bwès do molén d' Dâvdisse disk' à Noûpont avou ç' magneu d' tchâ la ! Ostant... s' fote e l' gueuye do leu !

Al pikete do djoû, sins ratinde li coutcouloudjoû do vî cok, Blankete si leve. Elle si rscheure [se « récure »], discomeler s' bâbe, rinetyî ses coines et fé rglati ses noers shabots. Pu : moussî foû sins brut.

K' elle est djoleye ! Et ledjire, don ! D' el vey insi, on n' pins-reut nén k' on leu d' Ârdene âreut l' idêye d' el magnî, mi shonne-t i.

Ele passe raddimint divant les ôtes sitâves, la k' les biesses atakèt a rmouwer. On côp d' ouy pa l' finiesse do leu. I ronfele, et gleter, les narenes inflêyes. Surmint k' i tuze à raspepant boket ki s' va tchessî torade e s' frake.

Houte des tchamps et des coûteures, voci Blankete e bwès. Si cour lyi toke a tot sketer.

Vaici pupont d' fenaesses, ni d' tchicorêyes, ni d' fleurs di coucou. Mins n a des bounès ronxhes et des botons d' âbe [bourgeons] ki fjhèt blamter ses ouys. On fel bouneûr : n' aveur k' a stinde li cô !

Portant ele rote tot s' dismefiyant, les ouys grand à lâdje et l' oraye bén dressêye.

Elle rote tant ki vo l' la-st arivêye sol marchî d' Welin. Tote rafrankeye, ele si pormoenne. Nolu d' conoxhance. Come c' est l' prumî côp k' on l' voet, les djins et les biesses el riloukèt, tote ewaerêyes. Mins ele ni si rtoûne nén d' zeles.

Vola ddja vnou l' tins d' eraler. Blankete atchtêye on saeyea foû mezeure. Ele li pind a s' hanete et vo l' la so l' voye do rtoû.

Tot d' on côp, à pus parfond do bwès, elle ôt on ledjir brut. Ele

si rtoûne et rconoxhe si teribe vijhén k' adramtêye di s' costé. Djezus Mareye Djôzef ! Est çk' i l' a veyou ? A ké sint dire ses pâters ?

Nén ene sigonde a piede ! À tournant del pî-sinte, ele si mete so l' dilé do pazea. Gn a la ene flate bén frisse. Ele ritoûne li saeyea sol flate, et s' racrapoter âdzo. Ele ractént s'-t alinne.

Li leu abize, ses coutès orayes tote droetes. L' aspanse [goinfre] toûne âtou do cantea, fén sbaré. I vene âk mins i n' sait cwè. Adon, i leve li gâtche pate di drî et pixhe conte li saeyea. Et pu, vo l' la-st evoye.

Blankete est strindowe et a mitan stofeye dizo s' saeyea. Ele saye di vey cwè. Oufti ! pupont d' leu ni d' diâle di rén. Adon, sûteymint, ele rintere a s' mâjhône pa on vî pazea pierdou. Oufti ! Schapêye ! Grâce a Diu !

Al shijhe, li leu vént fé ene fâsse comission.

- Vos estoz malåde, Blankete ?

- Mi, malåde ? Dji so haiteye come ene trûte.

- Dj' av sogne, c' est paski vos n' avoz nén stî à marchî a Welin.

- Siya ! Waitîz, li bea saeyea ki dj' a ramoenné. El ricnoxhoz ?

Li leu esteut stâmusse. Et dins lu-minme : « A ! l' toursiveuse ! Si dj' âreu yeu sepou ! »

Et ci nute la, peneus come on fondeu d' clokes, li leu baguève sins tchandeale.

C' est insi k' i gn a câzu on dmeye sieke, li viye Mareye Mårtén racontéve l' istwere às ptits efants d' Dâvdisse ki m' l' ont rconté avou leus ouys erôzins.

Daniel Collignon, ratournant Louis Banneux, vinou à monde e 1869 a Rotchfoirt, moirt e 1932; sicrît li 3 d' may 2023, ene miète racourti po l' epådjnaedje.

Novea live e walon

Li « zagroda »

Co on live nén foirt corant divins les belès-letes e walon. C' est ene fâve à prumî sinse do mot [fable] ki les persounaedjes, c' est des mierzôles [huiles essentielles].

Eplaidî às edicions « *Le livre en papier* » e 2022. C' est on live k' on pout drovi tot-z atant des deus costés.

Costé francès

Li tecse est da Sabine Bogemans. On-z î trouve des foyous tecniques di 16 plantes às mierzôles¹. Ça va do romarin à canfe (ene dizo-sôre di romarin k' ode come do canfe [*camphre*]) a l' aiwe di fleur d' orandjî. Sins rovyî l' indistournâve estchâfant pol seke, li lomé ilanilagne [*ylang ylang*].

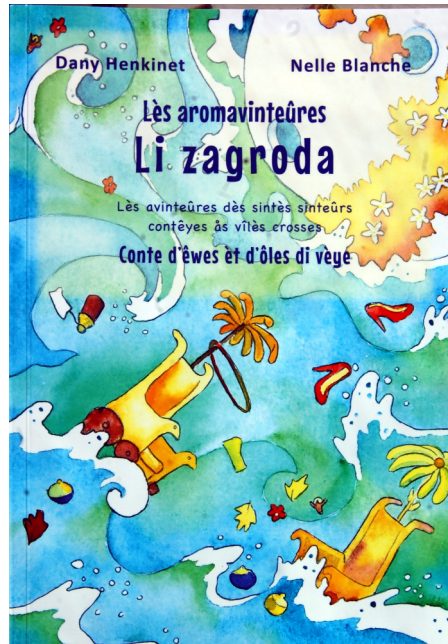
Po tchaeke plante : (1) si no e latén ; (2) li no ki s' persounaedje va prinde dins l' live d' imådjes, avou on ramtaedje – a môde di francès ledjiriveus – so ses cwâlités ; (3) li des-sén, del pene da Nelle Blanche, ki va esse reployî dins l' live d' imådjes e walon ; (4) les viertus werixhreces [*thérapeutiques*] sicrîtes al prumire djin (dji towe les microbes; dji tchesse les picrons, dji médeye les brokes [*hémorroides*]). Et tchiketchak et tchiketchak [*etcaetera*].

Après les foyous, plante pa plante, n a-st ene sinteze, mehin pa mehin. Metans, po les mäs d' dint, li clâ d' clawson [*girofle*]; po s' recorinner [*se recentrer*] et tuzer, l' adjeyant sâpén (*Abies grandis*), po bèn doirmi, li fleur d' orandjî.

Li mitan e walon

Vaici, li tneuse di pene, c' est Dany Henkinet, do Cåvea Lidjwès. Riléjhowe pa Joseph Sauveur.

Li bouye n' esteut nén ajheye. Dj' ô bèn : ratourner l' istwere sicrîte e francès pa Sabine Bogemans. On tecse cint kilomètes lon des fâves di djâzantès biesses a môde La-

fontinne. Ou des racontroûles classikes come sol pådje di dvant.

Nosse Dany fijha l' tchuze di leyî li no des persounaedjes come dins l' pârteye e francès. Çou ki dene pacô des frâzes foirt kipitêyes : « i s' lancive dedja po potchî padzeu les hâyes di *Romarin à Verbénone*, à *Camphre* èt à *Cinéole* » (i s' adjixh di troes diferinnès sôres di romarin).

Mins, à pus sovint, c' est do spitant walon k' on trouve tot âd dilong del sipoûle [*récit*]. On ptit passaedje : Tintamâre trefiléve tot rawårdant di cnoxhe li pona et l' cova. « Ké pûne mins ké pûne ! » zûna-t i tot schoûtant l' afwaire. I houca sol pî sol tchamp tos les Coloradyins e l' « zagroda » po scrire li lisse di tos les mehins des cis k' estént la et des ôtes avou. Paspârtea veyeut tot bablou et ilanilagne esteut disfouytêye disk' à cô.

Tintamâre dina l' ôre di basti on klokî tot al copete del « zagroda » po les montes di totes

les djins esse al minme eure. Ayayaye et Ouyouyouy djouwént às respounetes [à *cache-cache*] padrî l' grande ôrlodje, tot scrijhant co ene feye leus biestreyes so do bea papî a lère inte les royees...

Li fâve leye-minme

Li boket cial âdzeu, c' est l' fén del fâve. Li spoûle si passe dins on pays lomé « Colorado », totâtoû d' èn adjeyant schadrea [*hadre = scadia; baquet*] lomé « fontinne às sotreyes ».

L' advinture atake li djoû del Sinte-Wâtreye [*Sainte Gauthérie*], on mârdis 24 (on n' dit nén ké moes ni kéne anêye). Li fontinne às sotreyes a-st efuyî [*« enfuir » = déborder*]. Gn a d' l' aiwe ki court patocosté dins l' vijhnâve. C' est l' professeur Tintamâre ki s' tchedje di dner l' ovraedje po stantchî les grandès aiwes. I s' va fé aidî pa Patchouli k' arive avou ses pantoufes et ses serantès blankès tchâsses. I esteut reki di mete on covra sol fontinne às sotreyes. Mins ni les troes Orandjes, ni Ayayay et Ouyouyouy end estît capâbes. Motoit Caenel di Srilanca, k' esteut fleur d' ovri...

Faleut co savu pocwè ki les aiwes avént vnou foû. Tintamâre dina l' inkete a Romarin Vierbinone, Ci-ci meta s' loupe dins s' cingue, come Maigret. Et houkî Adjeyant Sâpén à comissariat. Al copete di ses ûtante metes di hôt, il aveut surmint veyou ttafwait. Pâr les arnâjhreyes di Ayayay et Ouyouyouy !

Lucyin Mahin, li 3 d' djun 2023; po-z aveur li live, emilez a Dany Henkinet, dannywallon@gmail.com.

1. tchaeke plante a differinnès molecules dins s' distila. Did la l' idêye ki l' noûmot « mierzôles » soeye puvite pluriyal. Mins on l' pôreut mete à singulî tot wårdant li -z- (ene mierzôle). Li cas egzistêye dedja po « cronzoxh » (on cronzoxh ; displayîz vosse dos, cronzoxh après cronzoxh). C' est les uzeus ki decidront !

Walon e scole

Mi apriyesse d' avri 2023

Pal voye do novea repertwere des scoleus do Ministere (Rantoele 103, p. 3), dj' a yeu l' âdieu di fé scole a des doze a catoize ans. Ey a des tot djonnes di primire anêye.

A Sint-Houbert, c' esteut Anouzome [grandiose]. Gn a yeu 250 sicolîs et scolresses k' ont-st oyou djâzer ene miete do walon.

Inkete di sociolinwince

Avou on fel cōp di spale di Pierre-Yves Hotton eyet di set ôtes sicoleuses, dj' aveu polou fé fé ene inkete so l' rapoirt des eleves avou l' walon. Dj' è rcâzrans kécfeye dins ene Rantoele ki vént.

Manire di fé

Gn aveut cénk eures, tchaeke eure avou troes classes. Les profs estént padrî, et sacwants ont prins pôrt à kesmessaedje [série de questions].

Li seyance kimincive pa on prezintaedje do scoleu e francès. Adon, mi, mete bén les ponts so les « I » ki ci sereut èn enaiwaedje linwistike [immersion], come dimandé pal sicole. Ça fwait : dji djâza tofer e walon, mins Pirive resplikéve pa-decô e francès.

On pôrtixha [répartissait] les 45 munutes a cwate termenes d' a pô près l' minme durêye : (1) schoûtaedje [audition] des deus primirès lçons del sicole di walon d' Nameur Hendschel-Denis ; (2) nos des viyaedjes et des dmorants [gentilé] oudonbén leu spot [blason populaire] ; (3) motli bazike, rashiou sol kessionaire di sociolinwince ; (4) pitit fime ki c' ere des doblaedjes k' avént stî fwaites avou les scolîs d' primaire del minme sicole e 2019 (Rantoele 90, p. 20) : li « guere des stoeles » [Star War], « Hinri Potî » [Harry Potter] et « Li royinne del nivaye » [Frozen].

A Wavreye

La, c' esteut des tot ptits di primire anêye. Avou les cis d' troejhinme gârdyinne k' ont vnou schoûter ene grosse dimeye eure.

Dj' aveu metou les primîs ptits fimes del tévé walon-câzante, avou les hosseuses [ber-

ceuses] et les ôtes contenes po les djonnes efants. On sayive di comprinde des mots k' i gn a (gade, cinsî). Al fén, come les efants kimincént a esse nâjhîs di dmorer ashîts, dj' a passé l' tchanson des Copixhes et Coks d' awousse « Po danser l' welî-welin », filmé à câbaret d' Djiblou (Rantoele 103, p. 17). La, les ptits scolîs polît « taper des pîs » (pol welin-welî) eyet « clatchî des mwins » (pol welî-welin).

Les scolîs ki dansèt so ene tchanson des Copixhes (weli-welin)

Gn a ddja des pordjets po l' anêye di scole ki vént. Plait-st a Diu et si on vike co !

Lucyin Mahin, el 4 di djun 2023.

Les grands âbes

L'istwêre dès grands-aubes a stî scrîte pa Sarah V. è 2014 (Rantoele 72 p. 19). Li fauve èsteut si bèle qu'èlle a r'cî on pris del Fèdèrâcion Walonîye-Brussèle. Joëlle Spierkel propôse one vôte po-z-èspwèter ci lîve là è scole.

Po c' mincî, i-gn-a l' albom', avou vint-y-onk dèssins è nwâr èt blanc. One sôte di grand lîve, lomé Kamichibâye, à mète su s' choû èt conte si stoumac'. I-gn-a lès dèssins d'on costé èt l' tèce di l'ôte.

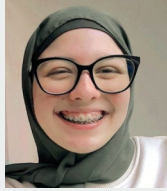
Pwis, i-gn-a l' cayè pèdagojique di 122 pâdjes, (1) avou dès régues di grammaire èt d'ôrtografîye ; (2) avou l' fauve ; (3) avou sêze portraîts dès biesses rèscontréyes pa t't-avou l' fauve, tos dès bokèts qu' vont d'ner l' dâr aus djon.nes di lire, di scrîte èt d' causer, zèls èto ; (4) avou one banselêye di djeus (mots catchîs, mots ègayolés, mots à discôper èt à plaquer, mots à scrîte, mots à mète è coleûrs, mots po conèche ci qu' lès p'tites èt lès grandès biesses mougneut, comint-ç' qu'èle vikenut, mots à stichî dins dès boles ou po fé dès caligrammes, èco, èco...), di powézîyes, d'ârguèdin.nes, di r'cètes ; (5) avou dès mârionètes à discôper èt à

fé causer !

Oyi, lès maîsses, lès parints èt lès grands-parints s' ragranciront d'awè one masse d'idéyes po fé spiter l' walon, po-z-ayèssî lès-apurdices èt po mète su pîd ou su l' sin.ne, dès spitantès sèyances dins leû scole, leû bibiotèque, è leû maujone ou dins lès tauveléyes.

L'albom' èt l' cayè avou sès dèssins èt avou sès djeus, sont libes di drwèts. On lès pôre abèrwèter (tèlèkèrdjî) di-d'-su l' Twèle, à paurti do mwès d' julèt ' 2023, èt c'èst po rin : <https://relis-namurwes.be>

Sèrîz intèrèssé pa on stâje li wékèn dès 19 èt 20 d'awous' ? Deûs djoûs po mète l'osti è pratique èt yèsse fin près' po l' rintrêye dès scoles ? Po-z-è sawè d' pus èt po s'inscrîte : creeasbl@outlook.be.

Waloneus

Ût djoûs d' condjîs walons

Dj' a fwait l' tchet [école buissonnière] (avou l' âjhmince di mes profs) do 5 à 13 d' avri. C' esteut po ene boune câze : mostrer k' on pout aveur 13 ans et djâzer coranmint walon.

Douvént ? C' est nosse pa les câzes. I m' a djâzé e walon dispu estant tote pitite. Come dji so l' racoulote, il esteut tos les djoûs avou nozôtes. Mes grands frés et sours, i n' les veyeut ki l' dimagne, veyanmint k' adon, li dmorance del famile esteut lon di si ovraedje.

À cminçmint...

Dji n' saveu nén trop responde. Vos ploz co loukî ces moumints la sol videyo prezintrece del tévé waloncâzante, prumire modêye. Oudonbén dins l' fime da Zavi Istasse, « Li langue åd dibout del linwe » (*Le bout de la langue*).

Mins, pitchote a midjote, dj' a yeu l' dâr di lyi responde e walon. A cmincî di ces trevêns la, dj' a todi amidré m' lingaedje.

Avou kî djâzer ?

Li rujhe, c' est d' awè des djins po djâzer avou zeles, âré nosse pa [*à part mon père*]. Des côps, dj' el câze avou moman. Ele comprind, mins ele ni sait responde. Dj' a bén aprins kékes mots a mes soçons di scole (oufti !), mins nén po fé

des frâzes etires.

Oyi ! Dji vos doe dire ki dji n' dimeure nén e l' Walonreye, mins ås lon-pays, la k' popa boute dispu k' il a vnou fou des scoles.

Dispu 2017, dji rvén po 10 djoûs e l' Walonreye pol Fiesse ås lingaedjes walons. C' est mi ki vos veyoz ki djowe avou les djeus do CHADWE (walon e scole, Tchålerwè) dins l' imådjete del fiesse di ciste anêye ci a Mâmdey (loukîz sol pådje a costé). C' est ciste anêye la ki dj' a tchanté pol prumî côp « Li Tchant des Walons » divant tertos (dj' aveu 7 ans).

Oyi, mins cwand ene grande djin vineut dvizer avou mi, ele petève li francès. Adon, dj' esteu co trop couyone po lyi dire di câzer e walon.

A Rdû

Ciste anêye ci, dj' a stî la deus djoûs etirs å stande do walon a Rdû. Ké plaijhi d' ôre des waloneus ki m' atôtchént e walon : Dimitri, Joselyne, Dany, Djâke. Abén ça ! Li walon est bén on vrai lingaedje d' atôtchance, eco pol djoû d' ouy.

Avou ça ki les ôtes Walons ki dj' rescontréve, et ki parlént

francès, dj' elzî djâzéve e walon et i comprindént.

A Matélé

Li dierin radjoû di m' condjî, c' esteut ene emission etire la k' dj' esteu sol platea. A Matélé, li tchinne coinrece di Rotchfoirt. Li produjheu, Arnaud Wuyard, nos î ascoya e walon. Dj' aveu ene miete li pepete, ca les kesses (et mes responses) n' esteut nén aprestêyes. Dins l' emission « Foû des rays », la k' dji dveu passer ossu e 2020, les kesses et les responses estént metowes so papî divant l' filmaedje.

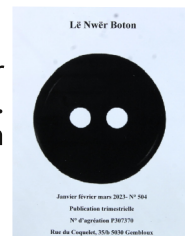
Ké plaijhi d' vey ossu ki l' gaztî, Julien Collard, saveut wârdér l' walon – avou ene miete di francès – tot al dilongue di l' emission, et sins papî ! Minme les emiles da Arnaud estént e walon : « Bondjoû, voci on papî qu'à paru din télépro è qui djose di vos et vosse feye Souzane; è co on côp, c' esteut on vrai plaîdji po nos-ôtes. »

Come cwè...

Souzane Mahin (esplikêyes e walon), riscrît erîlêymint cial li 6 di djun 2023.

Ravicaedje do « Nwêr Boton »

Sins s' voleur vanter d' aveur sitou des advineus, nos vos plans anoncî ki l' « Noer Boton » a raviké podbon. Come nos l' dimandéns dins l' Rantoele 105, e ç' pådje cial. Il est eplaidî pa Jean Hamblenne. Li mwaisse sicrijheu, c' est Djâke Desmet. On s' pout abouner so papî u éndjolicmint. Racsegnes: jeanhamblenne@gmail.com

Waloneu revoye

Emile Gilliard, onk des pus grands produjheus di scrîts e walon, n' a waire sorviké a s' feme « Zouprale » (tite di s' dierin live). Si vos vos vloz fé ene idêye di tot çou k' a scrît, alez sol Wikipedia walon, et s' drovi l' pådje : « Categoriye:Lives sicrîts pa Emile Gilliard ». Et dire k' i n' î sont nén co tertos ! Vos ploz awè po rén li dierin ptit livret, « *Su lès spales do novia djoû* » tot l' dimandant a charmarke.osmanomar@cfwb.be. Vos l' ploz ossu aberweter et schoûter si eredjistrumint (dins les hârdêyes [*liens URL*] del pådje Wikipedia).

Condoleyances a Jean-Pol Pirson, li mwaisse adinçneu des tâvlêyes di Tchârnoe (*Tchaurnè, Charneux-lez-Harsin*), ki vént d' piede si mwetî. Coraedje : li walon a co dandjî d' vos.

Etrevéns e walon

Fiesse às lingaedjes walons

C' esteut a Måmndiy, pol ûtinme côp. Li Rweyâ Club walon aveut metou les cosséns so les xhames. Taiss k' ây ! I fiestixhèt leu 125inme anviersaire. Nos esténs rçûs à Måmdariom, ki c' est l' ancyin moustî askepyî pa sint Rmâke dins les anêyes 650.

Come d' uzance, li djournêye kimincive avou les spitchs des ascoyeus [hôtes]. Po rçure tant des djins vinant del « viye Beldjike », li scabén del tuzance et l' prezidint do Club Walon atakît leu cazaedje e walon... co pâr mi lingaedje del mame, dit-st i li « scuvin ». On î rmimbra tote l' istwere del veye di Måmndiy, k' a candjî set côps d' nacionålté. C' est metans po çoula k' ele wârda si âme et s' cour walons.

Bate di dvizes « li walon ezès medias »

Docô après, gn ava ene bate di dvizes, moennêye pa on gaztî di s' mestî, l' ancyin produjheu di l' emission « Walon-nou » - si dj' el tén bén. Djustumint, gn aveut dins les ronttâvlîs [invités à la table ronde] Georges Veters, li prumî gaztî a dmander les kesses e walon a ciste emission la. (Divant çoula, avou Guy Fontinne come produjheu et Claude

Balthazart come dimandeu, les kesses estént e francès; adon faleut ddja esse franc po responde e walon !).

L' emission a stî tapêye às riketes, et replaeceye pa ene ôte, bén diferinne (Stoum, peket et des rawetes). Marius Gigot, metou dins les schoûteus, s' astampa, franc come Batisse, et rclamer ki l' RTBF n' esteut pus on siervice publik, ca i n' cachnut

k' après des biessès emissions ki fwaynut d' l' odimate, po sawè aveur des brokes avou les rclames.

Nos rvénrans so cisse bate di dvizes la dins l' Rantoele ki vént.

Adonpwis

Après, todi à gurnî d' l' abeye, on rmeta deus pris d' linwince des bates del kiminålté. Deus nouzomes ovraedjes sol picârd, onk da Esther Baiwir, l' ôte da Guy Larcin.

Li grand publik n' esteut priyî ezès standes des soces ki di l' après-nonne. Termetant, gn aveut des tchantreyes do payis ki dnént on concert dins l' grande coû d' l' abeye. Lacobén k' gn aveut l' mitan k' esteut rascovrowe d' on grand toetea, ca dj' avans yeu droet a ene pitite drache nacionåle walone po ramouyî nos idêyes.

Lucyin Mahin, li 23 d' may 2023

Wekene des lives a Pâke a Rdû

On-z a yeu l' tchance d' aveur nosse soçon Lucyin avou nos. Il a rivnou a tins po no sotni. On inmreut bén l' wârder shijh moes tchaeke côp.

E 2022, on î aveut ddja stou, et i fjheut petant d' tchôd (on souwéve dedja a 10 eures del matinêye). Ciste anêye la, on-z aveut on stande di shijh metes avou des lives do Muzêye del Parole, des ôtes e rfondou, do gâmes, et des riketes (vîs lives). Ça aveut foirt bén stî.

Dabôrd, po 2023, faleut fè âk did pus. Adon, l' idêye m' aspita di fé come ene sôre di « viyaedje do walon ».

I n' a nén fwait âjhey d' s' fé dire « ây », avou ene mayresse à label « Nosse comene dit nonna ». Mins on-z î a-st arivé. Merci às djins do ministere, k' ont bouté al tcherete po nozôtes, et fé rtourner l' vierna às mwaisses del djowe.

Dedja divant l' Noyé, dj' a kimincî a rwaitî après des djins di tote li Walonreye po vni disfinde nosse « patrimoenne linwistike ».

Vo nos la, insi, a Pâke, avou des soçons k' ont

bén volou vni. I gn aveut, bén seur, mes viyès riketes. Mins ossu : li gâmes, li rfondou, des scrijhaedjes d' après Tchâlerwè avou Djan Goffart, li Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene, avou Pire Otdjâke, coirzenoxh. Et pus, deus ôtes estandes. Djâke Desmet ki nos a fwait l' oneur d' esse des nosses. Eyet Dani Walon (Dany Henkinet) k' a vnou esprès d' Lidje et dmorer les troes djoûs avou s' boune oumeur.

Il a fwait setch (pont d' plouve), mins deus djoûs coixhant d' froed. Mâgré çoula, dj' avans viké on bén bea wekene etur waloneus. Come Djâke Warnier et Jean-Pierre Dumont, k' ont vnou passer kékes eures avou nozôtes. Nos avans ossu yeu l' vizite di Nathalie Delhaxhe, ene ki vént d' s' enonder dins l' tchanson e walon (loukîz p 12). Oucobén di Luc Collard, on novea scrijheu dins les « Cayés walons ».

L' anêye ki vént, po les 40 ans di ç' fiesse la, i cwerèt d' fé âk di foû ordinaire. Si vos avoz des idêyes, emilez mu : f.assurances@gmail.com.

Dimitri François, li 30 d' avri 2023

Âdvins (II)

Li leu et l' gade di Dâvdise (Daniel Colignon) p. 13
Fåve ås mierzôles (Dany Henkinet) p. 14
Walon e scole : prumire saye (Lucyin Mahin) .. p. 15
Documint scolincieus [<i>pédagogique</i>] : Les grands âbes (Joëlle Spierkel) p. 15
Djâzer walon a 13 ans (Souzane Mahin) p. 16
Novea Noer Boton / Condoleyances p. 16
Fiesse ås lingaedjes walons p. 17
Wekene ås lives a Rdû (Dimitri François) p. 17
Crakes et rizêyes p. 18
Sol Daegntoele waloncâzante p. 18
Et l' nute s' a stindou (binde d' imådjes da Djozewal) (XV & XVI) p. 19-20

Crakes et rizêyes

Lâtchî l' polén

Dinltins, mafwè, on djouwéve ås cwâtes come ça, ossu bén e plin après-nonne, cwand i gn aveut rén a fé. On s' rashonnéve deus troes copins eshonne, ubén del famile. Et... on djouwéve ås cwâtes.

Mins il avént invité ene Lidjeuse ki rivneut tchaeke anêye. Et elle esteut avou zels, mins ele ni cnoxheut nén, leye, les rizêyes do viyaedje et tot ça, hin. Infén !

Et i djouwèt ene pârte, deus pârtes. Et i gn a m' grand-mere ki dit : « Alez, asteure, hin, on va magnî ene galette ; dj' a fwait des galetes. » Et do café et infén... Ey ele mete li tâve.

A ç' moumint la, gn a onk ki s' leve et ki dit – come on dit todi avår la cwand on a hâsse di s' aler soladjî (d' aler pixhî) : « Ebén mi, dji va lâchî l' polén. »

Et l' Lidjeuse si leve ossu, leye. « Ebén, mi, dji va vey li ptit polén da Djôzef, la » dit-st ele. (riyaedjes)

Raconté pa Julie Leboutte li 25 d' avri 2023; pout esse rischoûtî so Wikipedia (a Ambli) et so Wikisourd (minme tite ki ciddé).

Po s' arindjî

C' est ene famile ou çk' i gn aveut troes cwate kimeres [*jeunes filles*]. Et on bea djoû, la ene ki vént dire a s' pere k' elle esteut ecinte. « Ti sais bén d' kî, å moens ? » « Åy, c' est do djonne ome del cinse al copete do viyaedje. » « Dji m' irè arindjî avou zels, don, fârè bén. » Vo l' î la-st evoye. Et il arive. I toke. La on gamén, shijh set ans, ki drouve l' ouxh. « Ké novele, gamén ? Vosse pere est par la ? » « Non, il est evoye. » « Et i rvént cwand ? » « Dji n' è sai rén : i n' a rén dit. C' est pocwè ? » « C' est paski vosse grand fré a metou ene di mes comeres ecinte ; c' est po m' arindjî. » « A ! Dji sai bén : pol gayet, i dmandèt 300 francs ; pol verât, c' est 200. Mins m' grand fré, dji n' sai nén kibén çk' i dmande ! »

Alfred Wanlin, li 25 d' avri 2023; so Wikisourd ossu.

Sol Daegntoele waloncâzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Sol pådje e francès : noveas documints.

L' eciclopedeye Wikipedia

aveut 11.792 ârtikes (å 6 di djun 2023); <http://wa.wikipedia.org>.

Wiccioneire

Tos les mots d' totes les langues esplikés e walon : <http://wa.wiktionary.org>

N aveut 29.697 ârtikes å 6 di djun 2023, inte di zels, 25.059 fok pol walon. Li diferince, c' est des mots di ds ôtes lingaedjes, respplikés e walon.

Wikisourd

<https://wa.wikisource.org/>

Biblioteke di tecses e walon dins totes les ortografeyes (vîs sistinmes, scrijhas d' oteur, Feller, Rifondou).

DTW

Diccionaire di tot l' walon: <https://dtw.walon.org/>.

Å 6 di djun 2023, gn av 34.203 intrêyes.

Berdelaedjes

<http://berdelaedje.walon.org/>

Gn a on novea ridant, lomé « Po les cminceus ».

Li waibe des rvuwes walones

Pådje del Rantoele-gazete

<https://www.revues.be/li-rantoele>

Payis condruze et walon

Djâspinreye Fesbok foirt ovrante [*active*]

<https://www.facebook.com/groups/320720301353997/>

Sol tévé waloncâzante

<http://youtube.com/@mahinlucien>

Dierinnmint : conferince so les nos d' famile da Djan Djerminwin (Coirneu a Hu, 2002) ; deujhinme videyo so les dvancetes [*prépositions*] e walon.

Li bijhe et l' solea

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

Deus noveas pont walons (Ite et Biarin)

Muzêye do Pârtaedje

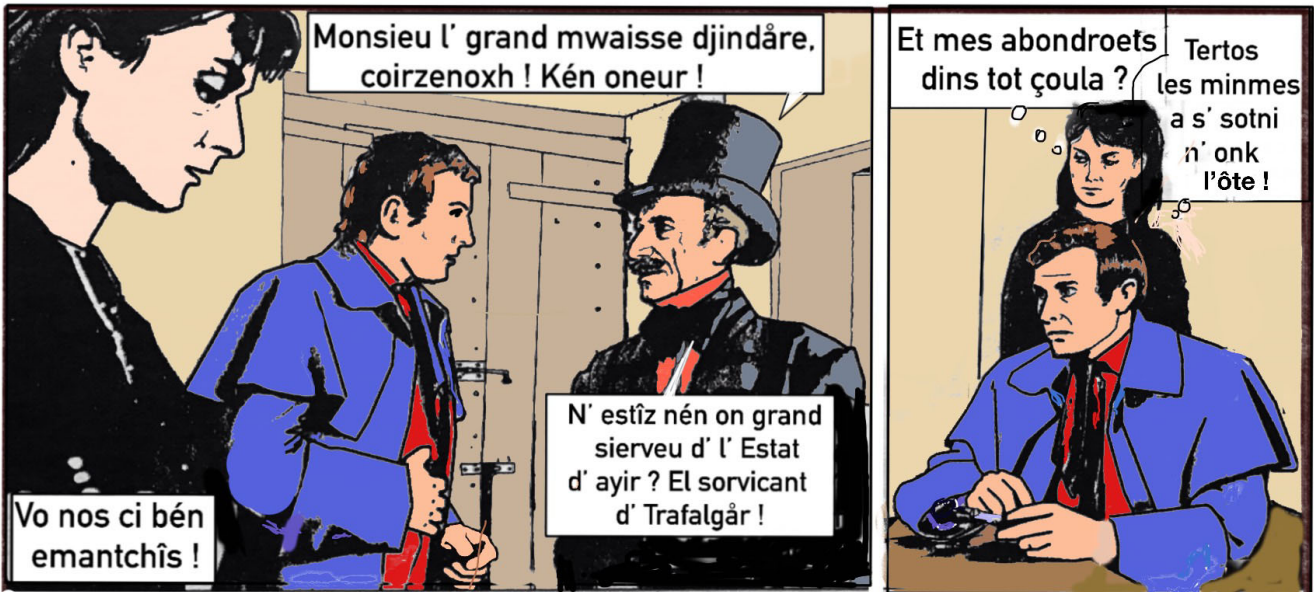
<https://www.museedelaparole.be/>

Ôtès hårdêyes so Wikinoveles

<https://wa.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Wikinoveles>

Racourti des imådjes di dvant

Dj' estans e 1815. Emile Colot, on Walon d' Lene (Åssôrt), ki s' aveut-st egadjî dins l' ârmêye francesse, si rtrouve Holandès après l' batreye di Brinne-l'-Alou [bataille de Waterloo]. I rwangne ki novea payis, tot rpassant pa l' Iye Corsike [Corse]. Mins...

... il î rtrouve ene djouguete [cantinière], Bizete, k' esteut avou lu e l' ârmêye. Cisse-
 ciale li hole por lu aler rvindjî s' pa, k' âreut stî dischindou pâ mayeur did la. Emile est
 so balance, copurade ki vola l' prefet ki lzî vènt rinde vizite.

D' èn ôte des costés, nos
 avans eto des vizêyes so
 l' Aldjereye, et monter ene
 ârmêye d' etrindjirs.

Tant k' a spåde
 li sonk, ostant
 k' ça soeye li
 ci des ôtes,
 endon ?

Adonpwis, i n' dimeure pus k' a
 s' siervi des cis did la, novelmint
 elaxhîs, po s' aler bate ôte pàrt.

Dji m' a batou, come on bon pâtriyote
 Dj' a stou blessî, dj' a mâ tos
 mes oxheas.

Dji n' dimande rén et n' pou dj' ni
 l' hay ni l' trote,

Ca l' diâle todi tcheye sol pus
 gros hopea. Vozôtes,

messieurs, k' ont-st avou
 totes les plaeces,

Vos k' so nosse dos,
 nos avans fwait

monter,

Ni rovyîz mây ki vos
 dvoz vos

ritchesses

Â vî sârot, â pantalon trawé* (Charles du Vivier de Stree)

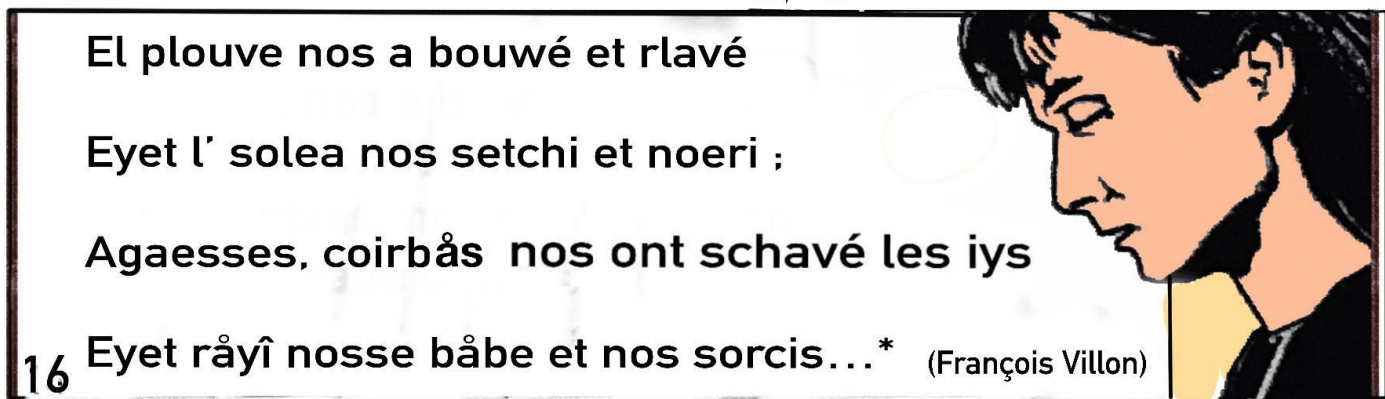
Èn rovyîz nèn a kî
 çki vos djâzez !

Èn rovyîz nèn ewou
 çki vos estoz !

Estoz do costé do droet
 oudonbén do costé des
 cwârs ? Vo l' la l' kesse :

« po cwè estoz ? » Dji
 n'vos dmande nèn
 « po kî »

El plouve nos a bouwé et rlavé

Eyet l' solea nos setchi et noeri :

Agaesses, coirbâs nos ont schavé les iys

16 Eyet rayî nosse bâbe et nos sorcis...* (François Villon)